

KAŞKAY TÜRKLERİNDE SOSYAL TABAKALAŞMA

*Dilek ERENOĞLU**

ÖZET

Dünyanın sosyal dinamikleri, göçler, yerleşmeler, ziraat, hayvancılık, sanayileşme, siyaset, inanç gibi sebeplerle değişik boyutlar kazanmaktadır. Artan sosyal hareketlilikle yeni rol ve statüler ortaya çıkmakta ve böylece insan katmanları ya da sosyal tabakalar ortaya çıkmaktadır. Doğu ve Batı toplumlarında bu konu üzerinde teorik ve pratik pek çok çalışma yapılmıştır.

Bu çalışmada İran sınırları içinde bulunan Kaşkay Türklerinin, eski Türk toplumları ve özellikle Oğuz Türkleri ile ortaklık gösteren sosyal tabakalaşma yapısı incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Kaşkay, Kaşkay Türkleri, sosyal tabakalaşma, sınıf, akrabalık

SOCIAL STRATIFICATION ON KASHKAY TURKS

ABSTRACT

Social dynamics of the world gain various dimensions due to the such reasons as migrations, settlements, agriculture, animal husbandry, industrialization, politics, and religions. Today there are a lot of studies on this issue as theoretical and practical in the East end West, With the increasing social movements, new roles and status have been emerging; thus, the human layers or social strata occur.

In this study the structure of the social strata between Kaskay Turks located within the Iranian borders, and the Old Turkish Communities, particularly the Oghuz Turks, was studied.

Key words: Qashqai, Kaskhay, Kaskhay Turks, social stratification, classis, relationship

Giriş

İnsan ontolojik sorgulamasından sonra varlığını sınıflandırmak üzere belirli değerleri göreceli ölçülere yansıtmıştır. İnsanlık tarihi kadar eski bu durum, çerçevesi pek de değişmeden günümüze taşınmıştır. Bir sınıflandırma gibi görülen bu olgu temelde bir sosyal tabakalaşmadır. Toplumların dayalı olduğu sosyal bir nitelik ve nicelik taşıyan, düzenli bir eşit olmama durumu sergileyen ve kabul vasıtası inanç ya da mantık olan bu yapı toplumdan topluma farklılık göstermektedir.

* Yrd. Doç. Dr., ESOGU Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: dileke@ogu.edu.tr

Toplumların katmanlarını meydana getiren bu hiyerarşik yapı XVI. asırdan beri felsefecileri kuram yazacak kadar meşgul etmiş ve biri diğerini kabul etmeyen kuramlar üretilmiştir. Batılı toplumların yaşam modelini yansıtan bu kuramlar, doğu toplumlarına da uydurulmaya çalışılmasına rağmen örtüşmemiştir.

Türk dünyası toplumları, tarih derinliklerinde, birbirinden küçük farklarla ayrılan ortak bir sosyal tabakalaşma sistemi içinde olmuşlardır. Üzerinde duracağımız Kaşkay Türklerinin sosyal tabakalaşma sistemi aynı coğrafyayı paylaşan diğer Türk toplumları ile benzerlik göstermekle birlikte ayrılan niteliklere sahiptir.

I. Sosyal Tabakalaşma

Dünyanın sosyal dinamikleri, göçler, yerleşmeler, ziraat, hayvancılık, sanayileşme, siyaset, inanç gibi sebeplerle değişik boyutlar kazanmaktadır. Artan bu sosyal hareketlilikle yeni rol ve statüler ortaya çıkmakta ve böylece insan katmanları ya da sosyal tabakalar belirli kalıplara bürünmektedir.

Tabakalaşma, en genel anlamı ile bireyler ve grupların belirli veya genelleştirilmiş karakteristiklere göre aşağı ve yukarı statülere, rollere sahip ve sınıflara mensup olarak anlaşılmaları, derecelendirilmeleri demektir. Kişilerin ve grupların az veya çok fakat belirli bir derecede sürececek bir statüler hiyerarşisi içine girmesi, konulması sürecidir. Bir tür eşitsizlik hiyerarşisidir. (Dönmezer, 1999, 292-293)

Uygurluk tarihi aslında sosyal tabakalaşmanın tarihidir. (Kerbo, 2006, 50) Ekonomi, itibar, güç ve eğitime dayalı boyutları olan bu sistemin varlığı kuşaktan kuşağa öğrenme yolu ile devam eder.

İnsanların belirli kriterlere göre birbirlerine attıkları bu sosyal yapı, içinde değişimi de barındırır. Bu sebeple sosyal tabakalaşma, sosyal yapının anlaşılmasında büyük önem taşır. (Güçer, 2005, 3)

Tabakalaşmanın varlık nedeni, topluma dahil olan kişilere verilebilecek varlıklar, ödünler, üretilen araçların bu konudaki istemlerden çok daha az olmasından dolayı bunların dağıtılması ve tahsisini sağlayacak bir sisteme ihtiyaç duyulmasındandır; tabakalaşma bu dağıtımı sağlamaktadır. (Dönmezer, 1999, 297)

Tabakalaşmaya ihtiyaç duymanın bir nedeni de insanın dünyayı anlamak ve üzerinde düşünerek öngöründe bulunmak istemesidir. Bunun için basit haritalara ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç kategorileşme eğilimini artırmış ve böylece kültürel kodlar ortaya çıkmıştır. Söz gelimi insanlar, öteki grubun üyelerini tek tek tanımak yerine o gruba yönelik hazır kültürel kodlardan ya da haritalardan yararlanarak daha kolay ve hızlı hüküm verebilmektedirler. Kültürel kodlar, bir kez yaratıldıktan sonra insanlar tarafından etki ve nüfuz altına alınamaz olan bağımsız bir varlık kazanır ve birey davranışı üzerinde zorlayıcı bir güç olarak ortaya çıkar. Bu kodlar bir kimlik bilgisi ve yaşam stratejisidir. Kültürel kodlar sonucunda oluşan normlar standartlaşmanın sonucudur. Toplumun tabakalı yapısı, konumların normlar aracılığıyla standartlaşmasının sonucudur. Hiyerarşiler, konumların normlar aracılığıyla birbirine bağlanmalarının sonucunda oluşmaktadır. (Erol, 2003, 36-40)

1940'lı yıllardan beri kullanılmaya başlanan "tabakalaşma" ve "sınıf" terimleri üzerinde araştırmacı ve kuramcılar birlik içinde olamamışlardır. Bununla birlikte birbirinin yerine kullanılan bu terimler için şöyle bir ayırım yapmak mümkündür: Sosyal sınıflar tabakalaşmanın ürünüdür. Tabakalar dikey bölümler, sınıflar ise tabaka içindeki yatay bölümlerdir.

Turkish Studies

Tabakalaşma, eşitsizliği bir gerçeklik olarak kabul eder, sınıf ise eşitsizliğin kaldırılabilmesi için inançlı taşıyıcıdır. Tabakalaşma tümel, sınıf tikel bir kavramdır. Tabakalaşma genel ve soyut bir kavram olup kast, zümre ve sınıf tabakalaşmasının özel görünümüdür. Tabakalaşma kavramı bu farklı görümlere genel, soyut bir çerçeve çizer. (Güçer, 2005, 18-19)

Bugüne kadar üç geleneksel tabakalaşma modeli ayrıntılı olarak incelenmiştir: Kast, sınıf ve zümre. Sınıf ve zümre Avrupa, kast ise Hindistan modelidir. Ortadoğu toplumlarının tabakalanma yapısı farklı özellikler gösterir. (Güçer, 2005, 28)

Sosyal tabaka kavramı ile ilgili kuramlar genel olarak, işlevselci Tabakalaşma Kuramı ve Çatışmacı Tabakalaşma Kuramı olmak üzere iki temelde ele alınmıştır. Karl Marx, sanayi devriminden sonra Avrupa toplumlarının gelir düzeylerine göre oluşturduğu sosyal sınıf sistemini, Max Weber ise işlevselliği ön plana çıkaran toplum katmanlarına aidiyet bilincini yansıtmaktadır.

Kingsley Davis ve Wilbert E. Moor, tabakalaşmanın toplumun devamının, varlığının korunabilmesi için zorunlu olduğunu ve tabakalaşmanın fonksiyonel bir zorunluluk olduğunu ileri sürer. (Bahar, 2008, 111) Topumlarda eşitsizlik doğal bir gerekliliktir. Ancak toplum yapısındaki bazı doğal, ekonomik ya da politik kaynaklı değişimler sonucu geleneksel tabakalaşma yapısı işlevini yitirebilir.

Gerhard Lenski'ye göre, başlangıçta işlevsel eşitsizlik durumu bir süre sonra ortadan kalkacak ve toplumsal norm olarak devam edecek ve kişi artık başlangıçtaki işlevini yerine getirmediği zaman bile süreklilikte direnecektir. Ayrıca tarım toplumunun aksine sanayi toplumunda birçok eşitsizlik giderek azalacaktır. (Tezcan, 1995 78)

Günümüz dünyası her ne kadar kan bağına dayalı tabakalaşma sistemini ekonomiye bağlı bir anlayışla terk ediyor olsa da küçük yerleşim birimlerinde bu sistem kendini korumaya devam edecek gibi görünmektedir.

Bireyin toplumdaki yeri çeşitli ölçütlere göre değerlendirilir. Weber ve Bierstedt'e göre bu ölçütler 3 ana başlık altında incelenebilir: (Tezcan, 1995, 87)

a) Maddi varlık ve güce göre:

<u>Weber</u>	<u>Bierstedt</u>
Ekonomik varlık/statü	Varlık
Siyasal statü/nüfuz, iktidar	Aile/Akrabalık
Toplumsal statü/saygınlık	Konutun bulunduğu çevre /oturma süresi
Bireyin eğitim durumu	Eğitim/Meslek
	Din

b) Nüfuza göre:

Seçkin Tipolojisi (Tezcan, 1995, 93-94)

1. Geleneksel seçkinler:	Aristokrat doğalı/Asilzadelik
2. Teokratik seçkinler:	Bürokratik/Yasal yapı
3. Mülkiyet seçkinleri:	Mal/Sermaye
4. Karizmatik seçkinler:	Halkın atfetmesiyle oluşur.
5. İdeolojik seçkinler:	Kristalleşmiş kişiler
6. Simgesel nitelik:	Popüler

Turkish Studies

c) Rol model olma bakımından:

Seçkinlerin yerine getirdiği tarihsel eylemler

1. Karar alma
2. Durumları belirleme
3. Örnek olma

Yukarıdaki sınıflamanın da gösterdiğine göre, toplumsal tabakalanma ile siyasi kurumlar ve kültürel olgular arasındaki bağlantılar hesaba katılmalıdır. (Bottomore, 2000, 226) Özellikle akrabalık temeline göre oluşmuş konumlar arasındaki hiyerarşiler daha katı olmaktadır. (Erol, 2003, 41)

Tabakalaşmaya yol açan eşitsizlik olgusu genel bir olgu olup insan ve hayvan topluluklarında görülen bir olgudur. Ancak hayvan topluluklarında kuşaktan kuşağa aktarılmazken insan toplumlarında kuşaktan kuşağa aktarılır. (Doğan, 2000, 107)

II. Türklerde Sosyal Tabakalaşma

Türk sosyo-kültürel hayatında tabakalaşma olgusu, ekonomik güçle ilgili olmakla birlikte kan bağına dayalı bir aile birliği sistemine dayanmaktadır. Soyun izlenmesinde genellikle baba tarafı esas alınır.

Eski Türk toplumunda aile (oğuş), toplumun çekirdeğidir. Evlenen oğullar yeni aile kurmak üzere evden ayrılır. Baba evi “ocak” denilen en küçük oğula kalır. Ancak evlenip evden ayrılan oğullar ve diğer akrabalar bir araya gelip sülaleyi (urug) oluştururlar. Aile ve uruglar da bir araya gelerek boyları (bod, kabile) meydana getirirler. Boylar belli ölçüde mülkü, arazisi olan ve savaş gücüne sahip, özel adları ve damgaları olan siyasi birliklerdir. Boyların bir araya gelmesi ile asker gücüne sahip, başında şad, yabgu, ilteber gibi unvanlar taşıyan bir idareci bulunan, bir “il”e bağlı ya da müstakil olan boylar birliği (bodun) meydana gelir. Bodunların ve boyların birleşmesinden siyasi bir topluluk olan il (müstakil topluluk, devlet, imparatorluk) oluşur. (Kafesoğlu, 1997, 213-227), Batı Oğuzlarda il “göçebe budun” anlamındadır. Eski Türklerde iller, “öz (aşiret)”lerden meydana gelir, “öz”ler, “boy”lardan oluşur, “boy”lar da “sop”lardan meydana gelmektedir. (Gökalp, 1976, 166-167)

Özler, boylar, soplular ilin idari bölümleridir. Bu tabakaların hepsi, hem siyasi hem de ailevi özelliğe sahiptir. Sop, bir babanın evlatlarından meydana gelir; boy-öz, bir babanın amca çocukları ve diğer akrabalarından meydana gelmektedir. Bu kapalı tabakaların kadrolarına yabancı fertler karışamazlar, evlilikler il dahilinde olur. Hizmetçiler ve esirler “il”in dışındadır. (Gökalp, 1976, 168)

Ziya Gökalp, Türkmenlerde, il hayatını kaybedenlerin, sosyal hayata dönerek müstakil aşiretlere dönüştüklerini belirtir. Mesela Teke aşireti, Harizm ve İran’daki diğer Türkmen aşiretleri gibi taifelerden (boylar), taifeler de tirelerden (sop) oluşmaktadır. Tekelilerde hakimiyet aşiret meclisindedir, her fert bu meclisin azasıdır. Bu meclis, bir han seçer, fakat han halkı memnun edemezse, istifaya mecburdur. (Gökalp, 1976, 171)

Türklerde toplumsal tabakalaşma sistemi genel olarak aşağıdaki gibidir: (Tezcan, 1995, 89-90)

Turkish Studies

Eski Türk toplumları ve Oğuzlarda**En üstte:** Han/Aşiret reisi**Arada:** Aristokrat tabaka (Beyler)**Altta:** Alt sınıflar/Halk**Osmanlı Sisteminde**

Ayan ve Eşraf

Hükümet görevlileri

Esnaf ve tüccarlar

İşçi ve çıraklar

Türk sosyal tabakalaşma yapısında gelir ve yaşam seviyesi bakımından bir eşitsizlik var gibi görünmektedir; bununla birlikte toplumun bütün bireyleri hukuk bakımından eşit tutulmuştur. Bunun tersi bir tutum kölelik sistemine dönüşen bir yapıyı ortaya çıkarırdı.

Eski Türklerde akrabalık ve soy ilişkilerinin varlığı ve sürekliliği toplumsal örgütlenmede temel özelliktir. Bu örgütlenme, toprak bütünlüğü ve siyasi bir güç şeklinde, daha çok göçebelerin yaşam şekillerinde bir sosyal tabaka sistemi olarak görülmektedir. Her ne kadar konuya ilişkin farklı görüşler olsa da temel itibarla eski Türklerin sosyal tabakalanması konusunda özellikle potlaç olgusu bu yapılanmaya izin vermeyen bir örfdür. Türkdoğan, konuyla ilgili çalışmasında eski Türk toplumunda batılı anlamda bir sınıf kavramının olmadığını ancak toplumsal rütbe ve hiyerarşinin varlığını ifade eder. (Türkdoğan, 2004, 130)

III. Kaşkay Türklerinde Sosyal Tabakalaşma

Kaşkay Türklerinde sosyal tabakalaşma temelde kan bağına dayalı olarak aile yolu ile meydana gelir. Bununla birlikte ekonomik güç bu yapının temel özelliğidir. Bu göçebe kültür yerleşik hayata geçmeden önce kışlak ve yayla olarak kullandığı arazilerin genişliği ve sahip olduğu hayvan sayısı bakımından güce hakimdir.

Akkoyunluların ve Safevilerin İran'daki güçlü göçebe unsurları kendine çekme mücadeleleri sonunda (10-13 yy.) Türkler arasında siyasi ve sosyal yapı bakımından şehirli, köylü ve yarı göçebeler olmak üzere farklı bir tabakalaşma yapısı ortaya çıkmıştır. (Kholgh ve Noori, 1998, 21)

Muhammed Rıza Şah döneminde, 1962'de, Beyaz Reform da denilen Toprak Düzenlemesi ile Hanlık sisteminin zayıflatılmasının amaçlandığı çalışmalar başlatılmıştır. Bu yolla, toprak düzenlenmesi adı altında göçebelerin toprak sahibi olması sağlanıyor görüntüsü altında onları yerleşik hayata geçirmek yoluyla Hanlık sisteminin zayıflatılması sağlanmıştır. Sonuçta geleneksel hayvancılık zayıflatılmış ve yoksulluk ortaya çıkmış, yerleşik hayata geçiş büyük çapta gerçekleştirilmiştir. Böylece, Hanlık yönetimi işlevini yitirmiş, İlhanlar, Kethüdalar, Kelanterler, Aksakallar, sadece aile adlarında soyları takip edilebilen ve saygı unvanı taşıyan unsurlar halini almış, asıl işlevlerini yitirmişlerdir. (Kholgh ve Noori, 1998, 44)

Göçebe bir halk olan Kaşkay Türklerinin sosyal yapısı, siyasi bir güç özelliği de taşıyan belirli tabakalardan meydana gelmektedir. Eski Türk toplumu yapısına uygun olan bu tabakalaşma sistemi Oğuz Türk halklarında genellikle benzer şekildedir. Türkmenlerde farklılık gösteren bu terimler, İran'da bulunan Arap, Beluç, Kürt, Lor gibi azınlıklarda da benzer şekilde kullanılmaktadır. Bu durum azınlıklar arasında tabakalaşma sisteminin de birbirine yakın olduğu ve birbirinden etkilenmelerin yaygın olduğu anlamını taşıyabilir.

Turkish Studies

IV. Kaşkay Türklerinde Sosyal Tabakalar

A) Sosyal Yapıya Göre

Kaşkay Türklerinin tabakalaşma sistemi için kullanılan adlandırma tercihinde batılı ve İranlı araştırmacılar arasında bazı küçük farklılıklar göze çarpmaktadır.

Aşağıdaki tablo İran'daki Türk kökenli halkların tabakalaşma için kullanılan terimleri göstermektedir. (Bölükbaşı, 2004, 74)

	Yemut (Türkmen)	Şahseven (Türk)	Kaşkay (Türk)
1	il	el	İl
2	-	tayfa	Tayfa
3	-	tire	Tire
4	il	göbek	Bonku
5	oba	oba	beyle/oba/işum
6	ey	ey	Ev

Mansur Nasiri, il, tayfa, tire, bonku, beyle, aile olmak üzere 6'ya ayırmıştır. (Tayyibi, 2009, 23)

Kaşkay Türklerinin sosyal tabakaları sosyal düzen ve yöneticileri ile büyükten küçüğe şöyle sıralanabilir: (Nijad, 1994, 84)

Sosyal düzen

İl

Tayfa

Tire

Bonku

Aile

Güç düzeni

Han

Kelanter

Kethüda

Aksakal

Aile

1. İl (El): Tayfaların birleşmesinden meydana gelir. Sosyal bir tabaka özelliği taşıyan il, zamanla hükümet baskılarına karşı savunma gücü geliştirmiş ve siyasi ve askeri nitelik taşıyan bir güç haline almıştır. Temelinde aile bağı olan bu birlik üst yapısında devlet niteliğine bürünmüştür. İlin başında bulunan hanlardan önderliği ilhan üstlenir. Kaşkay İli, 6 büyük tayfadan meydana gelmektedir. Bu büyük tayfalara il de denmektedir. İlhanlık sistemi Safevi döneminden sonra daha sistemli işlemeye başlamıştır.

Bir ilin itibarı ve değeri, nüfusu, aile sayısı, mera çokluğu, savaşçı ve binici sayısı ile onların maharetine, ve kelanterin gücü ve zenginliğine bağlıdır. (Kiyani, 1993, 178)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/4 Fall 2011

İlhan ya da İlbeyi tarafından yönetilir. İlhan, ilin bütünlüğünü sağlayan siyasi ve sosyal bir liderdir. Görevleri, ilin devlet işlerini yürütmek, askeri düzeni sağlamak, vergi toplamak ve merkezi yönetime iletmek, Kelanter seçmek ve ilin hukuki işlerini çözümlenektir. İlhan savaşta komutan gibi savaşır, ve savaşı yönetir. (Kiyani, 93, 180)

2. Tayfa: Tirelerin birleşmesinden meydana gelen sosyal, siyasi bir birimdir. Tayfa, çok sayıdaki tirelerin bir araya getirilmesi için kurulmuştur. Tayfanın oluşmasında ortak akrabalık soyundan gelme koşulu yoktur. Ancak bazı tayfaları oluşturan tireler ortak bir ataya sahiptirler ve onun ismi ile anılırlar. Bazı tayfalar yer adları ile (Dereşorlu tayfası), bazı tayfalar siyasi özellikleri ile (Şahseven İli) anılırlar.

Tayfayı oluşturan tirelerin sayısı genellikle değişkendir. Bunun sebebi tirelerin istekleri doğrultusunda kendi tayfasından ayrılıp başka bir tayfaya bağlanabilmeleridir. Tayfalar aile sayılarına, atlı savaşçıların nitelik ve sayısına, otlaklarının genişliğine, Kelanterin güç ve zenginlik sahibi olmasına göre değer kazanmaktadır. Hayvancılık bakımından en güçlü tayfa Şeşbeyli Tayfasıdır.

Sohrab Dolatkah'a göre 19. asır sonlarında Kaşkay İli'nde yaklaşık 12 tayfa (tribe) vardır. 20. asırda sosyopolitik değişimler sonucunda bu sayı azalmıştır. (Dolatkah, 2010, 107)

Kaşkay Tayfaları: (Ahur, 2001, 86-112)

1. Amele
2. Dereşorlu
3. Farsimedan
4. Büyük Keşküllü
5. Şeşbeyli
6. Küçük Keşküllü
7. Safihanlı
8. Karaçalı
9. Nemedi

Diğer İran araştırmacıları da 9 tayfadan bahseder, ancak Nemedi yerine Rehimli tayfasını sayarlar. Rehimli ve Sefihanlı küçük olduklarından diğerlerinin içinde erimiştir. Ancak bu gün 6 tayfadan bahsedebiliriz: Dereşorlu, Farsimedan, Büyük Keşküllü, Küçük Keşküllü, Şeşbeyli, Amele. (Kholgh ve Noori, 1998, 83-86)

Tayfa, Kelanter tarafından yönetilir. Kelanter, İlhanın tayfa içindeki emirlerini yerine getirir, birliği sağlar, hukuku korur. Savaş zamanında savaş düzeninin sağlanması, vergi toplanması, tirelere kethüda seçilmesi gibi yönetim işlerini yürütür. Varlıklı ve nüfuzludurlar. Halkı tanımaları için İlin içinde yetişirler, halk ile iç içe olurlar. Tire halkı nevruz bayramı ile diğer bayramlarda Kelantere hediye sunarlar, çünkü düğün ya da yas töreni gibi sosyal olaylarda sorumluluğun çoğu Kelantere düşer. Eğer Kelanterde bir zaaf görülürse İlhan onu azledip yerine kardeşini ya da akrabasını getirir. Babadan oğula geçer. Kendi tabakaları dışında kimseye kız vermezler. (Kiyani, 1993, 177-178)

3. Tire: Bonkuların birleşmesinden meydana gelen bu yapıda akrabalık esastır. Yerleşim yeri ve otlak arazileri ortaktır. Evlilik yoluyla nüfusun artması ile yeni bonkular ortaya çıkarak tireyi genişletmekte ya da yeni bir tire oluşturmaktadır. Tireler genellikle kurucularının adları ile ya da kurulduğu bölgenin adları ile anılmaktadır.

Turkish Studies

Tire, her aile bireyinin soy ağacının kolay takip edilebildiği bir akrabalık sistemine dayanmaktadır. Akrabalık bağı dışında kalan çoban (sadece Amele Tayfası'nda) ve işçiler de tire ile birlikte yaşarlar.

Tire Kethüda tarafından yönetilir. Kethüdalar üst düzey yönetim toplantılarına katılabilirler. Bu nedenle Tire, siyasi bir birim olarak görülmelidir. Kurucu nesilden İlhan'ın seçtiği Kethüda, Kelanter'in gözetimindedir. Kethüda, soylu bir aileye mensup, mal varlığı güçlü ve üstün yetenekli olmalıdır.

Kaşkaylarda toplam 200 Tire vardır. Bazı Tireler küçülmüş, erimiş diğerlerinin içinde kaybolmuştur.

4. Bonku: Aile birliğinden meydana gelen, siyasi değil sosyal kimlik taşıyan ortalama üç kuşak baba soyundan akrabanın bir arada yaşadığı birimdir. Akrabalık ilişkileri daha sıkidır. Böyle olmakla birlikte akraba olmadığı halde bonkuya kabul edilen aileler de olabilir.

Ortak yaşam alanları olmasına rağmen dağınık bir şekilde de görülebilirler. Yurt diye adlandırılan bölgede kara çadırlarıyla oba (bölük, işum) şeklinde yaşarlar.

Bonkunun lideri Aksakaldır. Aksakallık babadan oğula, oğul yoksa erkek kardeşe geçer. Bonkunun adı, onu yöneten Aksakalın adını taşır. Aksakal, göç zamanında yurdun belirlenmesi, mera işleri ve Bonkunun iç hukuku ve düğün vb sosyal olaylarda danışılan, saygı duyulan kişidir. Bonkudan bir ailenin ayrılması o Bonkunun zayıflığını gösterir o yüzden aksakal buna meydan vermemelidir. Aksakalın gücü Bonkudaki ailelerin sayısı, ekonomik güç, savaşı sayısına bağlıdır.

Genel olarak tarım ve hayvancılık işleri ile dokumacılık gibi diğer el işleri ile geçinirler. Her bonku kendi içinde çobanını görevlendirir. Yaylaya gitme kışlağa dönme sırasında hayvanlar çobanlar nezaretinde göç ettirilir ve bu çobanlar ailenin fertlerinden biri olur. (Kholgh ve Noori, 1998, 152)

Bazı bonkularda alt kollara da rastlanmaktadır, bunlara "bile/beyle" denmektedir. (Çelik, 2002, 661)

Bonkular ikiye ayrılmaktadır: Asıl Bonku ve Amele Bonkusu.

Amele bonkusunun bireyleri (Han adamı), Han'ın bütün hizmetini görmek üzere değişik tayfalar içinden seçilir. Çadırları hanın çadırına yakındır. Hanın yemeği, güvenliği, misafir ağırlama, hayvanlarının bakımı, otlatılması, süt sağılması gibi bütün hizmetleri yaparlar. Ameleler bu hizmetlerinden maddi gelir elde ederler. Amele Tayfası içindeki çobanlar, bu tayfada sosyal tabaka içinde görülmezler, ustalar ve demirciler gibi dışarda tutulurlar. Amelelerde en üst tabakada hanın koruması, en altta ise darga¹ ve çoban vardır. (Nijad, 1994, 77)

Kadınlar evlendikten sonra kocanın Bonku ve Tirelerine geçerler. Amca, güç ve saygı taşımakta, amca çocukları ise kardeş gibi değer taşımaktadır. (Kholgh ve Noori,1998, 122)

5. Aile: En küçük sosyal birimdir, ancak çekirdek aileden daha büyüktür. Birbirine yakın dede, kardeş ve kardeş çocuklarının bir araya getirdiği topluluktur. Han ve normal sınıfta farklılık gösterir.

Nick Kholgh, Peyman'a göre Kaşkaylarda birkaç çeşit aile modelinden bahseder: (Kholgh ve Noori,1998, 108)

1. Karı-koca-çocuklar (En yaygın model)
2. Karı-koca – kayınvalide

¹ Bir bonkuya kan bağı olmaksızın sonradan katılan ailelerde, deve ve eşek bakımını üstlenen kişilere verilen ad.

3. Karı-koca-kocanın kardeşleri
4. Karı-koca-evin oğlu ve eşi
5. Birkaç eşli koca (kadın çocuğu olmadığında eşini evlendirir. Örneğin Farsimedanlarda görülür.)

Olivya Restriupu'ya göre, aile yapısı için 5 kriter vardır: (Kholgh ve Noori,1998, 109)

	Aile türü	Bakış açısı
1	Çekirdek (Karı-koca) (Çoğunlukta)	Aile üyeleri ilişkileri esasına dayanarak
2	Tek eşli-Çok eşli	Eşlerin sayısına göre
3	Göçebe-Yerleşik	Üretim yöntemi, yaşamını sağlaması açısından
4	Babanın Mekanı - Annenin Mekanı - Yeni Mekan	Evlendikten sonra hangi mekanı (obayı) seçtiği bakımından
5	Kan bağı-Hısımlık (Anne kan bağı-Baba kan bağı)	Kan bağına göre

Çekirdek aile, eksik aile olarak nitelendirilir.

Çok eşli aile, göçebelerde evlat sahibi olamama durumunda nadiren görülür.

Geniş aile, göçebelerde Han ailesidir.

7. Sosyal Tabaka Dışında Kalan Gruplar:

Bu gruplarla diğer tabakalar hiç bir ilişki ve yakınlık kurmazlar. (Tayyibi, 2009, 28)

a) İlhanın hizmetinde olanlar:

1. Ameleler tayfasından olanlar: İyi silah kullananlar arasından seçilirler. Askeri işler ile İlhanın yazı işlerini yaparlar. Mali işler, yazışmalar, bu gruba aittir. En üst düzey hizmet grubudur.

2. Genel işler sorumluları: Yiyecek içecek, alış veriş ile ilgili konulardan sorumludurlar. Göç zamanında bütün develerin, atların sayısını tutarlar. Bunlarla ilgili bütün sorumluluk bu gruptadır.

3. Mirahır: Ahır sorumlusu. ilhanın atlarının bakımından, atların çiftleştirilmesi, yemi ve sağlığından sorumludur.

4. Ferraş: Göç zamanında İlhanın çadırından sorumludur. Çadır kurma, kaldırma, misafir ağırlama gibi görevleri vardır. Halvet ferraşı (Harem Ağası), İlhanın çadırına en rahat girip çıkan kişidir. Kiyani'ye göre, hanın emir verdiği suçluları hemen yakalayıp cezalarını infaz etme görevi de ferraşların görevidir. (Kiyani, 1993, 187)

5. Yesavul/Gümüş çomak: İlhanın resmi karşılama ve savaş gidişlerinde ilhanın yanında bir adım önünde hareket eder ve bütün binicilerin düzenini sağlar.

6. Darga/Kuruş: İlhanın develerinin bakımını üstlenirler. Bunlar Pehleviceye benzer farklı bir dille konuşurlar. Ancak Türkçe de bilirler. Uzun boylu, güçlü ve esmer tenlidirler. (Tayyibi, 2009, 30-32)

7. Özel korumalar: En cesaretli, savaşçı insanlardan seçilir.

8. Teşrifatçılar: Aşçı, şerbetçi vs Az miktarda maaşla ve sadakatle çalışırlar. Yayılda ve kışlada sürekli bu görevleri yürütürler. (Kiyani, 1993, 186)

9. Çobanların başçısı/muhtabad: İlhanın en çok güvendiği kişilerdendir. Hayvanların bakımından sorumludur. Görevi, çobanların isteklerini sağlamak, onların haklarını korumak, yıl sonunda hayvanların gelirini ilhana sunmaktır. (Kiyani, 1993, 187)

Kiyani, teşrifatçıların içinde şu hizmet sınıflarını da sayar: Aşçı şerbetçi, kahveci, katırcı, yurtçu, tüfenkçi, kırıkçı, terzi. (Tayyibi, 2009, 28)

b) Sosyal tabakaların hizmetinde olanlar:

1. İşçiler (İlin işçileri): Hayvanı, toprağı, merası yoktur. Meslekleri genellikle çobanlık, hizmetçilik, at bakıcılığıdır. Savaşçılık maharetleri olsa da Kelanter ve Hanların yanında silahtar olarak bulunurlar. Bu grup her yılın başında Aksakal nezaretinde bir anlaşma imzalayarak yıllık maddi gelir elde ederler. Eğer iş sahibi ile işçi arasında problem olmazsa bu anlaşma devam eder. Odun toplama, göçe eşya toplama, çadır kurmak, misafir ağırlamak gibi görevleri vardır. Çobanlık işini üstlenen kişi her yıl kendisine bir kaç hayvan alarak işverenin hayvanlarının arasına katıp onları da birlikte besler, böylece kendi kazancını ayrıca sağlar. (Kiyani, 1993, 190)

2. Sariban/Deve bakıcıları: Kuruş adlı gruptandırlar. İlin her tarafına dağılmış bir şekilde bulunurlar. Kaşkaylardan tamamen farklıdırlar. Kaval çalarlar. İyi deve beslerler. Deve sütü içerler. (Kiyani, 1993, 191)

3. Usta/Çengi: Düğünlerde çalgıcılık, berberlik, hekimlik, sünnet yaparlar, diş çekerler. Sanatçı bir kişilikleri vardır, şiir, edebiyat bilirler, mizahtan anlarlar, hoş sohbetirler. Bu kişiler her zaman Hanlarla ve Kelanterlerle yakındırlar. Onların toplantılarında, davetlerinde bulunurlar. Bu kişiler özel bir yere, makama sahip olduklarını düşünen gururlu kişilerdir, bu yüzden il içinde sevilirler. Eskiden Köroğlu, Garip ile Senem, Mahmut ve Nigar şarkıları söylerlerdi, daha sonra Hanın huzurunda program düzenleyip, şarkılar söylemişlerdir. (Kiyani, 1993, 191)

Bazı göçebeler müzisyenlikle ilgilenir. (Gezici çalgıcılar). Ekin toplandığında insanları eğlendirirler. İkinci karşılık olarak buğday, arpa verir. Bazen de düğünlerde köylere habersiz gidip gösteri yaparak geçimlerini sağlarlar. (Kholgh ve Noori, 1998, 29)

Anadolu'da Oğuz yapısı taşıyan Türk toplumlarında da, koyu, kavruk tenli olan ve geçimlerini düğünlerde çalgı çalarak sağlayan tabakalar dışı topluluklar vardır. Bunlar Oğuz ya da başka Türk boyundan olmayan ancak çingenelerden de ayrı tutulan gruplardır. Örneğin, Afyon-Emirdağ'da, halk arasında bu topluluğa "Edeler/Aptallar" adı verilir. Kaşkay Türklerinden ayrıldıkları nokta sadece kültüre göre değişkenlik gösteren çalgı aletleridir.

Çingeneler, Kavli, Luli, Karbalbend, Karismal, Zerger, Fiyuc, Cevki, Cad, Kezengi isimleriyle anılırlar, göç hayatı yaşarlar, antropolojik farklılıkları vardır. Nereden geldikleri belli değildir. Henry Field, Hindistan'dan geldiklerini belirtir. Berta Moris Parker'a göre, meslekleri demirciliktir, ziraat aletleri, bıçak vs. yaparlar. Köylerin etrafında çadır kurup alış veriş yaparlar. Bazen hırsızlık da yaparlar. Görünüşleri yanıktır, daha çabuk seçilirler. Hayvancılık, ziraat yapmazlar. Göçebelerle büyük farkları vardır. (Kholgh ve Noori, 1998, 28)

Turkish Studies

Her Bonkunun ustası ayrıdır. Kendilerine “Hangi Bonkudansın?” diye değil, “Hangi Bonkunun ustasısın?” diye sorulur.²

4. Demirciler/Gurbeti: (En alt tabaka) İlin ihtiyacı olan, kirman, çekiç, at nalı, çivi, şiş, orak, bakır tencereler gibi eşyaları yapan kişilerdir. Az gelirleri vardır, sayıları ilde çok azdır. (Kiyani, 1993, 192)

B. Yönetime Göre: Sınıflar arasında irtibat yukarıdan aşağıya doğrudur. (Kholgh ve Noori, 1998, 28)

1. En üst tabaka: Hanlar ve Kelanterler: Yaylada, kışlada, şehirde mülkleri vardır. Çocukları büyük şehirlerde veya yurt dışında yüksek eğitim alır.

2. Kethüda ve Aksakallar: Hayvan sürüleri vardır. Genellikle işçiye ihtiyaçları yoktur. Bazı İllerde Kethüdalara üst sınıfa dahil olur.

3. İlin sıradan insanları: Kendilerinin hayvanları yoktur ya da çok azdır. İl içinde işçi, çoban veya şehirlerde ve köylerde mevsim işçisi olarak gündelikli çalışırlar. Bu tabaka bölgedeki toplam nüfusun % 80’inden fazladır.

C. Çadırlara Göre: (Kholgh ve Noori, 1998, 129)

(Çadırların güzellik, dayanıklılık, genişlik ve düzeni açısından)

1. Yoksul çobanlara ait çadırlar.
2. Orta seviyede ve Kethüdalara ait çadırlar
3. Hanlar ve Kelanterlere ait çadırlar.

V. Kaşkay Türkleri Sosyal Tabakalarında Yatay ve Dikey Hareketlilik

a) Yatay Hareketlilik

1. Yönetim düzeyinde:

İlhanlık: Kaşkay Türklerinde en üst tabakadır. Babadan oğula geçer.

İlbeyi: İlhamın yardımcıları. Babadan oğula geçer.

Kelanter: Tayfa lideri. Babadan oğula geçer.

Kethüda: Tire lideri. Babadan oğula geçer.

Aksakal: Bonku lideri. Babadan oğula geçer. (Oğul yoksa, liderlik erkek kardeşe geçer. (Kalafat, 2005, 29-30)

Aile reisliği: Babadan oğula geçer.

2. İl içindeki güç dengeleri düzeyinde:

İl içindeki güç dengeleri, Cevanşir’e göre şu özellikler bakımından belirlenebilir: (Cevanşir, 2001, 192)

1. Bazı İller ilin nüfuzunu artırmak ve güvenliği koruma altına almak için diğer il ve tayfaları egemenlikleri altına alarak bir Büyük İl Konfederasyonu oluşturmaktadırlar.

² Dilek Erenoğlu-Farzaneh Doulatabadi tarafından, 2008 yılında Şiraz’da, Kaşkay Türklerinden yapılan derleme kayıtlarında bulunmaktadır.

2. Kaşkay İli'nin İran'ın güney bölgelerinde her zaman iktisadi, sosyal ve siyasi bir güç olarak tanınmasından dolayı diğer göçebe ve köylülerin kendisine bağlanmasına müsait bir ortam sağlamıştır. Böylece Türklere ek olarak Boyer Ahmedi, Memeseni, Arap, Bahtiyari, Cerguye gibi tayfalar da bu federasyonda yer almıştır.

3. İlin zengin üyelerinin çevresinde zamanla geniş ve kalabalık bir kitlenin toplanması. Bu durum yeni iç bölünmelere de zemin hazırlar.

4. Tabakalar arasındaki evlilikler, tayfa içinde yeni bölümlerin oluşmasına sebep olan etkenlerden biridir.

3. Evlilik düzeyinde:

Ataerkil aile yapısına sahip Kaşkaylarda, orta sınıf ailelerde evlenen büyük oğul evden ayrılmaz. Ancak kendisinden sonra ikinci oğul evlendiğinde kendisine 3-5 davarla birlikte ayrı bir çadır verilerek ayrılır, bununla birlikte bütün aile bir arada yaşamaya devam eder. Diğer erkek çocuklar da en küçük erkek çocuk evleninceye kadar aynı şekilde evden ayrılır. Küçük oğlan çocuk ocağıdır, evde kalır, ayrılmaz.

Han oğulları evlilik yaptıklarında evden ayrılıp başka bir çadır kuramazlar, birlik ve güç sağlamak üzere evdeki diğer erkek çocuklarla birlikte evde kalırlar. Bu durum babadan sonra büyük oğul yönetime geçecek olmasından dolayı hanlığın zayıflamaması içindir. Bununla birlikte diğer kardeşler büyük oğulu desteklemesi ve aralarında hanlık çekişmesi yaşamaması içindir.

Evliliklerde üst tabakadaki bir kız, alt tabakadaki bir erkekle evlenemez. Han neslinden olan bir kız, han neslinden olan bir Kaşkay erkekle evlenmek zorundadır, kendi hanedanı dışında kimse ile evlenemez. Üst tabakanın erkekleri normal tabakadan bir kızla evlenemezler, ancak bu tür evlilikler nadiren de olsa görülmektedir. İl'in normal tabakasına mensup kız ve oğlanlar, ilin en düşük tabakasından olanlarla evlenemezler. (Resulzade, 1993, 43)

b) Dikey Hareketlilik

1. Yönetim düzeyinde (Han Sofrasında):

Kaşkaylarda sosyal tabakalaşma sistemi, bir temsili gösteri şeklinde düzenlenen Nasır Han'ın sofra düzeninde de görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında, İran'da, Kaşkay Türklerinin arasında bulunan Alman casusu Dr. Bruno Schulz-Holthus, Kaşkayların merkezi sayılan Firuzabad yakınlarındaki yaylada Nasır Han'ın misafiri olarak katıldığı yemekte gördüklerini şöyle aktarmaktadır: Nasır Han, sofraya diz çöküp oturur, daha sonra diğer misafirler, büyükten küçüğe yanına dizilirler. Misafirleri Han'ın sağına ve soluna oturur, onların yanlarına da sırayla tayfa reisleri ve aksakallar oturur. Bu sofradan başka iki sofra daha kurulur. Diğer sofralar Han'ın arkasında kalır. Hanın hemen arkasındaki sofraya aksakalların altındaki kişiler ve onun arkasındaki sofraya da sıradan kişiler oturur. Korumalar ve hizmetçiler ayakta dururlar. Yemekten önce el yıkama merasimi de aynı sıra ile gerçekleştirilir. Önce ibrikten dökülen su ile bir bakır kap içine Han elini yıkar, sonra diğerleri sıra ile el yıkama işlemi gerçekleştirirler. Daha sonra devasa büyüklükte bir tepsi ile içinde pilav, çok çeşitli hayvan etleri ve kaseler getirilir. Han, eliyle misafirlere etleri paylaştırdıktan sonra etinden bir parça ısıtıp kalanını omzunun üstünden arkasındaki sofraya iletir, sofradaki diğer kişiler de aynı töreni gerçekleştirir. İkinci sofradakiler de bir parçasını ısırdıkları etlerini üçüncü sofraya iletirler. Üçüncü sofradakiler de etlerini ısıtıp ayakta olanlara verir. Ayakta olanlar kendileri ısırdıktan sonra eğer yenecek bir kısım kalmışsa etlerini, çadırın dışında duran gençlere ve halka, sadece kemik kalmamışsa köpeklere verirler. Hatta çadırın dışında kalanlar bu gelen et için kavga da ederler. Yemek sırasında kimse konuşamaz, ancak izin alarak Han ile konuşulabilir. Yemekten sonra Han, misafirlerine kendilerini doyurup

Turkish Studies

doyurmadığını sorar, misafirler doyduklarını ifade etmek üzere, beh beh diyerek yine aynı nizamla Han'dan başlayarak geçirirler. Eğer Han bu töreni sofrada gerçekleştirmezse halk ondan nefret eder. Çünkü bu tören İl'in reisi Han'ın halkının yemek ve diğer ihtiyaçlarını karşılama görevini temsil etmektedir. Holthus bu durumu ortaçağdaki feodal hükümetlerin tabakalaşma sistemine benzetir. (Holthus, 2000, 133)

2. Bonkular arası geçişler: Han hizmetçileri olarak ayrılan Amele bonkusu içindeki bireyler bakımından tabakalaşırlar. En üst düzeydeki hizmet birimi güvenlik, en alt düzeydeki birim ise çobanlardır. Kendi bonkusu içinde eşit görülen bu bireyler Amele bonkusuna geçtiklerinde farklı tabakalara ayrılmış olurlar.

3. Evlilik düzeyinde:

Kaşkay İl'inde evlenme ve benzeri yollarla dikey hareketlilik yaratan üst tabakaya çıkma durumuna nadiren rastlanır. Keşküllü tayfası bu hareketliliğe örnek verilebilir. Keşküllü tayfasının bir bölümü ilhan ailesi ile evlenmeler yoluyla siyasi ve sosyal durumlarını yükselterek tayfa içinde Büyük Keşküllü ve Küçük Keşküllü diye iki ayrı tayfanın oluşmasına neden olmuştur. Burada siyasi ve sosyal durumu daha yüksek olan kesim Büyük Keşküllü Tayfası olarak anılmaktadır. (Cevanşir, 2001, 192)

Bununla birlikte göçebelerin akraba dışı evlilikleri yoktur, genellikle grup içi evlilikler yaparlar.

4. Ustalara karşı tutum:

Han ustalar için “onları her yıl ya da iki üç yılda bir çapın” emrini vermektedir. Ustanın serveti artmasın, hanlardan fazla seviyeye ulaşmasın diye ustanın serveti Han emriyle çalınır. Ancak arada düşmanlık olmaz, çünkü alınan mal başka düğünlerde tekrar ustaya verilir. Zamanla bu bir oyun durumunu almıştır...³

Sonuç

Son yıllarda sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmeler, göçebe toplumlardaki geleneksel tabakalaşma şeklinde büyük değişim yaratmıştır. İllerin siyasi yapısının değişmesi ve merkezi gücün kaybolması piramit şeklindeki tabaka yapısının yok olmasına sebep olmuştur. Hanlık sistemi ortadan kalkmış, alt ve üst tabaka arasındaki ilişkiler artık farklı bir görünüme bürünmüştür.

Göçebe hayatı süreci içinde etkili bir şekilde yürüyen tabakalaşma sistemi yerleşik hayata geçildiğinde yalnızca bir soy bilgisi aktarımından öte gitmeyen, etkisini yitirmiş fakat anlamını koruyan bir sistem haline gelmiştir. Bu durumun başlıca sebebi sosyal tabakalaşmanın artık mesleklerin prestij derecelerini esas almaya başlamasıdır.

Sonuçta tabaka sistemi tamamen ortadan kalkmamış olmasına rağmen çeşitli yönlerden esneklik göstererek geleneğe bağlı olarak varlığını korumaktadır.

³ Dilek Erenoğlu-Ferzane Doulatabadi tarafından, 2008 yılında Şiraz'da, Kaşkay Türklerinden yapılan derleme kayıtlarında bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- AHUR Şehram (2001), İran'da Yaşayan Kaşkay Türklerinin Sosyo-Kültürel Yapısı, Hacettep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, Ankara.
- AKA İsmail, "Anadoludan İran'a Göçler", Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu, 16-17 Aralık 2002 Konya, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 2003.
- AKALIN, K. Haldun (1986), Sosyal Tabakalaşma –Sosyal Sınıflar ve Marksizm, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ARSLAN Ali, "Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 2 (2004), s. 126-143
- ATTAR Aygün, İran'ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde), Divan Yayıncılık, Ankara 2006.
- BAHAR Halil İbrahim, Sosyoloji, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara 2008.
- BECK Lois, The Qashqa'i of Iran, Yale University Pres, NewHaven and London 1986.
- BLAGA Rafael, İran Halkları El Kitabı, 1997.
- BOTTOMORE T.B., Toplumbilim, Çev. Ünsal Oskay, Der Yayınları, İstanbul 2000.
- BÖLÜKBAŞI Ali, Camia-i İli Der İran, Defter-i Pejuheşha-i Ferhengi, Tahran 2004.
- CEVANŞİR Babek (2001), Kaşkay Tarihi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- CSATO Eva A., "The Kashkay Language (Gunnar Jarring's Kahskay Materials)", *Turcologica*, S. 62 (2006), s. 209-225.
- ÇELİK Muhittin, "Kaşkay Türkleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, C. 20 (2002), s. 658-674.
- DOERFER Gerhard, "İrano-Turkic Varieties", *Turcologia*, S. 62 (2006), s. 93-113.
- DOĞAN, İsmail, Sosyoloji-Kavramlar ve Sorunlar, Pegem Yayıncılık, Ankara 2000.
- DOLATKHAH Sohrab, "A Kashkay Folktale", *Turkic Languages*, S. 12 (2008), s. 187-193.
- DOLATKHAH Sohrab, "The Kashkay People, Past and Present", *Bilig*, S. 53 (2010), s. 103-114.
- DÖNMEZER Sulhi, Toplumbilim, Beta Yayınları, İstanbul 1999.
- ERDEM Melek, "Türkmenlerde "Tire" ve "Tayfa" Kavramları", *Kök Araştırmalar*, C.3/S. 2 (2001), s. 87-105.
- EROL Metin, "Toplumun Tabakalı ve Olasılıklı Yapısı", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 27/ S. 1 (2003), s. 27-58.
- GIDDES Antony, Toplumun Kuruluşu, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
- GÖKALP Ziya, Türk Medeniyeti Tarihi, Haz. Afşar İsmail Aka, Kazım Yaşar Kopruman, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.
- GÖMEÇ Saadettin, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- GÖZAYDIN Nevzat, Türk Dünyası Nüfus Sosyal Yapı Dil Edebiyat, Geçit Yayınları, Kayseri 1997.

- GÜÇER Mehmet Sıddık (2005), Max Weber’de Sosyal Tabakalaşma Olgusu, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- HOLTHUS Bruno Schulz, Sepide-dem der İran Hatırat-ı Schulz-Holthus Casus-ı Alman der İran der Ceng-i Dovvum-ı Cihanî, Çev. Mihrdad Eheri, İntişarat-ı Nakş-ı Çelipa, Tahran 2000.
- KAFESOĞLU İbrahim, Türk Millî Kültürü, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997.
- KALAFAT Yaşar, İran Türklüğü Jeokültürel Boyut, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.
- KARAKOÇ Birsnel, “Notes on Subject Markers and Copular Forms in Turkish and in Some Turkic Varieties of Iran: A Comparative Study”, *Turkic Languages*, S. 13 (2009), s. 208-224.
- KERBO Harold R., *Social Stratification and Inequality: Class Conflict in Historical, Comparative and Global Perspective*, McGraw-Hill Companies, New York 2006.
- KHOLGH ve NOORİ A.A. Nick– Asgari, *Feild Sociology of Irans Tribes*, Çaphaş Yayınları, Tahran 1998.
- KİYANİ Menuçehr (2005), *Qaşqaylar (Tarixi-etnoqrafik tedqiqat)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Azərbaycan Milli İlimler Akademiyası Arxeologiya ve Etnoqrafiya İnstitutu, Bakı.
- KİYANİ Menuçehr, *Siyah Çadırha*, Kiyaneşr, Şiraz 1993
- NİJAD Cevad Safi, *Aşayir-i Merkez-i İran*, İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran 1994.
- OBERLİNG Pierre, “İran’ın Türk Halkları”, *Dünyada Türkler*, Say Yayınları, İstanbul 1995, s. 147-157.
- OZANKAYA Özer, *Toplumbilime Giriş*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1979.
- ÖNGEN Tülin, “Marx ve Sınıf”, *Praksis –Sınıf Tartışmaları-*, S. 8 (2002), s. 9-28.
- ÖZÖNDER F. Sema Barutçu, “İran ve Türkler”, *Kök Araştırmalar*, C.IV/ S. I (2002), s. 101-122.
- RESULZADE Mehmet Emin, *İran Türkleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Yayınları, İstanbul 1993.
- SARAY Mehmet, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.
- TANERİ Aydın, *Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün*, MEB Yayınları, İstanbul 2004.
- TAPPER Richard, *İran’ın Sınır Boylarında Göçebeler Şahsevenlerin Toplumsal ve Politik Tarihi*, Çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- TAYYİBİ Mansur Nasiri, *Nakş-i Kaşkay-ı ha Der Tarih ve Ferheng-i İran*, Vizaret-i Ulum Tahkikat ve Fennaveri Yayınları, Tahran 2009.
- TEZCAN Mahmut, *Sosyolojiye Giriş Temel Kavramlar*, Ankara 1995.
- TÜRKDOĞAN Orhan, *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.